

Vörös Éva, A magyar gyógynövények neveinek történeti-etimológiai szótára

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 85. szám.
Debrecen, 2008. 500 lap

VÖRÖS ÉVA szótára „a Magyarországon hivatalos, közhasználatban lévő, valamint a régi, népies gyógynövények elnevezéseit dolgozza fel” (3). A szerző meghatározása szerint: „Gyógynövénynek nevezzük azt a növényt [...], melynek valamely szervét, gyökerét, levelét, virágját, termését vagy más részét a benne levő hatóanyagáért a gyógyászatban alkalmazzák” (5). A magyar nyelvjárásokból többféle átfogó ’gyógynövény’ jelentésű szó ismeretes, például *eszköz* (VAJKAJ AURÉL, Szentgál. Egy bakonyi falu folklórja. Bp., 1987: 139), *zöldség* (GAZDA JÓZSEF, Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete. Bukarest, 1980: 222).

Valószínűleg általában jellemzi egy környezete növényvilága iránt átlagosan érdeklődő európai közösség növényismeretét az, amit RÁCZ GÁBOR az erdélyi magyar gyógynövényhasználat jellemzésekor állított (A népgyógyászati adatok értékelése. In: ANTALL JÓZSEF – BUZINKAY GÉZA szerk., Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények, Supplementum 11–12. Bp., 1979: 51–60). Szerinte (i. m. 51) a tapasztalati ismeretanyag „hosszú kiválogatás végeredményének tekinthető. A sok ezer lehetőség közül (például a nálunk vadontermő kb. 3000 virágos növényfaj közül) csupán annyit használtak fel, amennyivel reális vagy vélt eredményeket értek el (kb. 300 fajt)”. Majd nagyjából ennek megfelelően: „Egy adott vidék vadontermő virágos növényeinek mintegy 10%-ának van népi neve” (i. m. 52). Az elnevezések hiányának legfontosabb oka egyrészt az érdeklődés hiánya, másrészt pedig, hogy a népi differenciáló képesség elmarad a tudományostól.

A taxonok fogalmának bevezetésével, nagy részletességgel és nagyobb tájegységeken végzett újabb vizsgálatok jobb eredményeket mutatnak. A növényvilág felosztásakor a nem földművelő kultúrákban egy-két száz generikus (nemeket számon tartó) taxon használatos, míg a földművelőkben több száz, akár közel ezer generikus taxon (BRENT BERLIN, Ethnobiological Classification. Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies. Princeton, N. J., 1992: 98). A taxonok nem jelentenek külön szavakat, a taxonok jelentős része körülírással van megadva. VÖRÖS egyébként igen frappánsan elemzi a növénynevek szerkezetét (18–23) és keletkezéstörténetét (24–36).

Ideális esetben a tudományos megnevezésekhez hasonlóan, egy fajnak az adott nyelvben megvan a maga népnyelvi megnevezése is. Ez az ideális állapot nem jellemző a népi megnevezésrendszerekre, minthogy számos fajnak (főleg jelentéktelennek minősülő növényeknek, alacsonyabb rendű állatoknak) nincs népi elnevezése, egy név több faj megnevezésére is szolgálhat stb. Az áhított, ideális állapot tehát cseppet sem jellemző. Például a magyar etnobiológia klasszikusa, HERMAN OTTÓ egy 1886-os cikkében így írt: „A nép elnevezései is ingadozóak; elváltozásuk széles határok között mozog; az alkalmazás az illető vidék népének megkülönböztető érzékétől függ, mely vidékenként hol élesebb, hol tompább” (Az átalakulások világáról. Válogatás természettudományos, nyelvészeti és archeológiai írásaiból. Magvető, Bp., 1980: 249). Tehát a magyar nyelvjárások tagoltságának, valamint a nép érdeklődésének, illetve tájékozottságának megfelelően tájegységenként (sőt helységekenként, esetleg egyénenként) különböző megnevezésrendszerek léteznek.

VÖRÖS ÉVA a gyógynövények neveit a legkorábbi glosszáktól az újabb néprajzi közlésekig páratlanul bő forrásanyagból vette, s elsősorban a növénytani és orvosi forrásokat dolgozta fel (7). Az újabb etnobotanikai munkák közül erőteljesen támaszkodik a legjelentősebb kutató, PÉNTEK JÁNOS műveire, hiányoznak azonban az alábbi, szintén megemlíthető erdélyi munkák: GUB JENŐ, Erdő-mező növényei a Sóvidéken (Korond, 1996.) és RAB JÁNOS, Népi növényismeret a Gyergyói-medencében. (Csíkszereda, 2001.)

KICSÍ SÁNDOR ANDRÁS